

Umění pedagogického stylu

Jaromír Blažejovský

v z p o m í n ě k y

Kdykoli vzpomínám na působení Zdeňka Kožmína na gymnáziu v Zastávce, kde jsem studoval v letech 1972–1976, vzpomínám na celé prostředí. V tom spočíval princip Kožmínova pedagogického stylu: nevytvářel jen vyučovací předměty, ale atmosféru, milieu.¹ Studenti v sobě objevovali tvůrčí schopnosti a učili se od sebe navzájem.

Jednou v hodině ruštiny nám Kožmín naznačil, že kulturní člověk nemůže neznat Fjodora Michajloviče Dostojevského. Takový imperativ mi v patnácti letech připadal snobský. Mám číst Dostojevského, protože se to sluší a patří? O půldruhého roku později mi na gymnaziálním večírku řekl básník Oldřich Ludva,² jenž studoval o rok výš: „Víš vole, co teď čtu? Celýho Dostojevského!“

Od Vánoc 1974 do jara 1975 jsem si přečetl *Zločin a trest*, *Zápisky z mrtvého domu*, romány *Idiot*, *Výrostek*, *Bratři Karamazovi*, *Běsi*, také *Bílé noci*, *Něžnou*, *Nemilou příhodu*, *Zápisky z podzemí*. Počátkem podzimu 1975 jsem zhltl šest knížek Vladimíra Párala, o kterém mi vyprávěl jiný starší spolužák Vojtěch Hrdá – a zmínil se, že Páralovou prózou se Zdeněk Kožmín právě zabývá.

Pokusím se pojmenovat nepsaná pravidla Kožmínovy neinvazivní, ale o to účinnější pedagogiky:

1) Profil zastávceckého gymnázia v době normalizace ovlivnila výtečná tradice zdejšího učitelstva, blízkost Brna, odkud k nám přijížděli průbojní, leckdy ovšem kádrově poznamenaní spolužáci i učitelé, a pevné postavení nebojácného ředitele školy Stanislava Řehořky, jenž Zdeňka Kožmína, právě vypuzeného z univerzity, neváhal přijmout do pedagogického sboru.

2) Oldřich Ludva Kozłowski (1956–1997) byl na zastávceckém gymnáziu nejtalentovanější z básníků. Publikoval na gymnazijních nástěnných novinách a v *Mladém světě*. Po nepřijetí na brněnskou filozofickou fakultu (kde toužil studovat bohemistiku a polonistiku, ale otvírali zrovna bulharštinu, o které nic nevěděl) byl redaktorem okresního týdeníku *Směr*. U přijímaček neuspěl ani o rok později, když se přihlásil na kombinaci čeština – občanská nauka.

1. Úcta ke všem lidem. Když jsme potkali v lese cestou do školy cestáře Chalupu s lopatou na rameni, Kožmín ho jako první pozdravil: „Dobrý den.“

2. Úcta ke studentům, jejich zájmům a aktivitám. Pokud byl někdo dobrý ve fotbale, respektoval v něm Zdeněk Kožmín fotbalistu, a nevadilo mu, že měl onen student v seznamu četby jen padesát titulů. Kožmín věděl, že jeho slova dolehnou k různým posluchačům s rozdílnou intenzitou. Pokud se student dopustil chyby, opravil mu ji taktně, snad až s jistou plachostí.

3. Kreativita studentů má přednost před výkladem učitele. Pokud bylo třeba dokončit nástěnné noviny, dělali jsme nástěnné noviny, někdy v hodinách, kdy Kožmín suploval za jiné kantory. Vycházely jednou za čtrnáct dní: verše Oldřicha Ludvy, obrazy Jiřího Karáska, fotografie Ladislava Vogala, studie o filmech Andreje Tarkovského... Stejně vnímavě a inspirativně, jako editoval nástěnné noviny, „redigoval“ Zdeněk Kožmín hodiny českého jazyka a literatury. V Kožmínově režii na scéně Dělnického domu v Zastávce mne poprvé nadchly Čechovovy *Tři sestry*; nastudoval je se studenty nejprve česky, později v ruštině.

4. Pedagogický proces není vědomostní soutěž ani souboj mezi studentem a učitelem. Učitel není performer. „Dovedl bych ve škole oslňovat, ale nechci hrát,“ poznamenal si Kožmín ve svém „naddeníku“, jemuž dal název *Struktury* (KOŽMÍN 1995: 29). Nikoli kantor, ale referující student nebo studentka má být hvězdou vyučovací hodiny. Malíř a básník Jiří Karásek z vyššího ročníku k nám zavítal s přednáškou o moderním výtvarném umění. Spolužák Ivan Petřů představil skupinu Uriah Heep a pouštěl z gramofonu její písničky. Navrhl jsem, že promluví o Franzi Kafkovi. Kožmín mne vyzval, abych konfrontoval Kafku s Dostojevským. Po letech se mi přiznal, že ruský autor měl v mém vystoupení tehdy oficiálně nepodporovaného Kafku (o němž sám Kožmín ve vyučování nemluvil) zaštitit.

5. Pokud učitel přednáší, pak jen o tom, co ho zajímá, a na vysoké odborné úrovni. Kožmín se neskláněl k popularizačním výkladům. Ani se nás nesnažil oslnit vědeckou hantýrkou (nikdy jsme od něj nezaslechli slovo „irelevantní“). Klidně se před námi rozhovořil o Samuelu Beckettovi a nevadilo mu, že zrovna netušíme, kdo Beckett je. Koho jméno zaujme, ten si je najde; když ne teď, tak později.

6. Učitel neztrácí čas deskriptivními přehledy. Kožmín sděloval spíše komentáře či glosy. Když zahajoval výklad o romantismu, napsal na tabuli slovo „fragment“ a mluvil o významu fragmentu v romantickém myšlení. Když jsme probírali jazykovou normu, načrtl na tabuli pojem „úzus“. K úvodu do české poezie 20. století napsal šest jmen: Vítězslav Nezval, Jaroslav Seifert, Konstantin

Biebl, František Halas, Vladimír Holan, Vilém Závada. V naddeníku *Struktury* se jednoho dne Kožmín těší, jak bude studentům vykládat *Kristianovu legendu* (tamtéž: 33). Bude to prý kouzelná ZVĚTŠENINA. Takže už vím, že některé půvabné Kožmínovy výklady, jež vypadaly jako improvizace, byly už tenkrát vlastně ZVĚTŠENINY.

7. Ve škole nejde o učitelův příběh. Ani o příběhy literárních postav. Studenti jsou příběh. Zdeněk Kožmín uměl vnímat každého z nás jedinečně. Oldřich Ludva ho svým nadšením pro polskou poezii a hudbu přivedl k polské kultuře. Takže jednoho dne přišel Kožmín do třídy a vyprávěl nám o filmu Waleriana Borowczyka *Historie hříchu* (Dzieje grzechu), který předchozího večera zhlédl v brněnském filmovém klubu. Když jsme s Oldřichem Ludvou uspořádali v klubovně na hřišti pod hlavičkou SSM večer polské kultury, Kožmín se omluvil, ale poslal glosu o novinkách polské prózy.³

8. Učitel má povzbuzovat sebevědomí studentů. Během ZDŠ jsem míval z výtvarné výchovy dvojku, protože jsem své výkresy vždy tak trochu upatlal.⁴ Na gymnáziu pod Kožmínovým vedením jsem však dostal z estetické výchovy jedničku a mé abstraktní akvarely, inspirované albem *Tízezer lépés* od skupiny Omega, byly zveřejněny na nástěnných novinách. Nejvíce sebevědomí vyzářoval básník Oldřich Ludva, jenž se mi při jedné noční procházce mezi Zastávkou a Zbýšovem se svým typickým chechotem svěřil: „Pokud během patnácti let nedostanu Nobelovu cenu, tak to bude dějinný paradox!“ A sdělil mi název své chystané první básnické sbírky, který nesmím nikomu prozradit.⁵ Sebevědomí je ovšem zrádné. Pokud ve svých šestnácti, sedmnácti letech uvěříte, že jste geniální, můžete být ve dvaceti zklamaní. Mnozí z nás v pozdějším životě už nezažili nic tak pěkného a intenzivního. Neříkali jsme si géniové, nýbrž blázni. A nebylo možné být větší blázen než Oldřich Ludva.

9. Škola nemusí podléhat tomu, co je oficiálně v kurzu. V *Rudém právu*, *Tvorbě* a *Literárním měsíčníku* se psalo o knihách funkcionářů tehdejšího svazu spisovatelů. S Kožmínem jsme však novinky Jana Kozáka či Ivana Skály neprobírali. Ani verše protěžovaných mladých básníků – Karla Sýse, Jiřího Žáčka nebo Václava Honse. Přestože zrovna o nich neměl Kožmín až tak nízké mínění. V osobním

3) Na programu byly dále verše Cypriana Norwida, Stanisława Grochowiaka, Jerzyho Harasymowicze, písně Czesława Niemena a glosa o filmu Krzysztofa Zanussiho *Illuminace*.

4) Největší úspěch jsem měl v šesté třídě se sci-fi výjevem o přistání na Měsíci, který pak mnoho let visel na školní chodbě ve vitrině. Jako jediný ze třídy jsem totiž na přílby kosmonautů nenapsal CCCP, ale USA.

5) Verše Oldřicha Ludvy (Kozłowského) vyšly posmrtně v antologii Ivana Slavíka a Jiřího Kudrnáče *Čeští prokletí básníci* (Brno: Host 1998) a ve sbírce *Příběh na rozpálené žíly* (Tišnov: Sursum 2007). To však není onen název, který mi Oldřich Ludva tenkrát na noční procházce prozradil.

rozhovoru nazval tvorbu svazových funkcionářů – konkrétně měl na mysli Josefa Rybáka – vládou průměru. S nadějí vyhlížel novou literární generaci. Uložil mi připravit pro nástěnné noviny studii o debutech mladých básníků.

10. Škola nemá být souborem konečných vědomostí, jednoznačných výkladů, definitivních interpretací. Vše bylo v pohybu, vše bylo otevřené.

11. Učiteli sluší uvolněnost a noblesa. Profesor Kožmín se netvářil, že je jedním z nás. Nepřibližoval se nám oblečením ani účesem. Nikdy však nekladl proti sobě generační zkušenost svoji a svých studentů. Nikdy si před námi neposteskl nad úpadkem doby. Svou energii přizpůsoboval atmosféře dané chvíle. Některé dny byly jiskřivé a radostné, plné očekávání. Jiné byly mlhavé, ospalé a podmráčené. Možná právě ty, o kterých ve *Strukturách* píše: „den absolutně nicotný“, „byl to ubohý den“ (tamtéž: 50).

*

Proč je tak těžké pedagogický styl Zdeňka Kožmína následovat? Příčiny nehledejme v systému, v učebních osnovách ani ve zdánlivě snižující se úrovni studijních předpokladů.

Největší překážkou, proč neumíme učit podle Kožmína, je kantorské ego. Které učitele pudí, aby se před žáky předváděl, okouzloval je vědomostmi, aby se nad ně vyvyšoval. Učitelská neuróza: Musím posluchačům předat všechno, co vím. Musím jim to pořádně vysvětlit. Musím je přesvědčit o pravdivosti svého náhledu. Ještě jsme neprobrali všechno, co jsme měli. Máme málo času. K tomu dės z domnělého studentského nezájmu a nevědomosti.

Někteří učitelé, i vážení a dobří, se snaží zvýšit efekt svého působení tím, že zavádějí stále více parametrů. Přidávají povinnou četbu, vymyšlejí podrobné návody. Dávají instrukce, co a jak chtějí od studentů slyšet nebo spíše číst, neboť převažují vědomostní testy. Studenta chápou jako těsto, do kterého vložíme předepsané suroviny a koření, vytvarujeme do normovaného bochníku a vsuneme do pece vzdělávacího procesu, kde se ubožák ve vymezeném čase, za předepsané teploty a jasně definovaných vzdělávacích cílů upeče. Načež očekáváme, že vytáhneme bochník přesně osvojených vědomostí.

Ale Zdeněk Kožmín píše: „Podstata školy by se nejspíš nerealizovala ideálně tím, že by vznikla perfektní technická laboratoř pro obrábění mozků a srdcí. Asi vůbec nejde o to, aby všechny píšťaly pískaly vždycky všechny a na jediném možném místě“ (tamtéž: 123). Věděl, že čím detailnější parametry studentům předepíšeme, tím méně se od nich můžeme dozvědět.

Lituji, jak málo jsem byl z pedagogického stylu Zdeňka Kožmína ve svém učitelském působení schopen převzít. Snad jsem se inspiroval alespoň jednou

zkušeností z jeho praxe. Jak víme, můžeme v uměnovědách rozlišovat přístup kanonický a nekanonický. Kanonýři se domnívají, že mezi uměleckými díly existuje kánon, závazný seznam děl, jejichž znalost si žáci nutně musí osvojit. Ne-kanonický učitel dává žákům volnost, aby se seznámili s díly, která si vyberou. Která si je najdou. Nanejvýš se určí rámec: epocha, směr, žánr, autor. Zdeněk Kožmín nám povinné knihy nepředepisoval. Vedli jsme si čtenářské deníky, odevzdávali jsme před maturitou seznam četby. Obsahoval něco mezi padesáti a dvěma sty tituly, tedy víc, než kdybychom povinnou četbu měli. Pokud Kožmín usoudil, že v seznamu něco chybí, připsal dvě tři doporučené knížky, o které si mohl student seznam doplnit. Ale byl to zase výběr dobrovolný a jedinečný, podle zájmů konkrétního studenta. Dodnes jsem vděčný a pyšný, že k mému seznamu připsal sbírku Františka Halase *A co?*

Zdeněk Kožmín věděl, že vztah mezi učitelem a žákem je zavazující. Je to vztah, který se musí brát smrtelně vážně, protože smrtelně vážný je a vztahuje se k celému životu. Měl by se však prožívat s úsměvem a lehkostí. Ve *Strukturách* Kožmín píše: „Věz, že každý mladý člověk, na něhož více či méně působíš, je SÁMSVŮJ, že je rozpjat na docela jiném kříži než ty. To je úlevné poznání tvé dílčí role ve světě. Nepěstuješ duše, ale prostě se u mladých lidí za cosi přimlouváš tím, že ukazuješ jisté strukturní, inspirativní souvislosti“ (tamtéž: 36).

LITERATURA

KOŽMÍN, Zdeněk
1995 *Struktury* (Brno: Rovnost)

PhDr. Jaromír Blažejovský, Ph.D., rbl@phil.muni.cz, Ústav filmu a audiovizuální kultury, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Brno / Department of Film Studies and Audiovisual Culture, Faculty of Arts, Masaryk University, Brno, Czech Republic